

УДК 373.24

DOI 10.31651/2524-2660-2018-10-11-20-25

ДУБРОВІНА Ірина Володимирівна,
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри
педагогічної творчості Національного
педагогічного університету ім. Михайла
Драгоманова
ГОЛОВАНЕНКО Наталя Сергіївна,
магістрант освітньої програми «Дорадництво»
кафедри педагогічної творчості Національного
педагогічного університету ім. Михайла
Драгоманова

МОРАЛЬНО-ЕТИЧНІ КАЗКИ В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ

У статті проаналізовано аспекти розвитку творчого потенціалу старших дошкільників засобами морально-етичних казок В. Сухомлинського. З'ясовано, що використання казок В. О. Сухомлинського у роботі з дошкільниками є ефективною методикою особистісного розвитку дитини.

Ключові слова: морально-етична казка, літературна казка, жанр, сюжетно-композиційні особливості казки, творчий потенціал, дошкільня.

Постановка проблеми. Комплексна робота з казками морально-етичного змісту суттєво формує моральний стрижень особистості, забезпечуючи гармонійний розвиток дитини засобами художньо-естетичного виховання. Використання літературних казок, що здатні прищепити моральні цінності та категорії сучасній дитині, пошук інноваційних методик залишається актуальною проблематикою сучасної теорії та практики дошкільня.

Аналіз досліджень Р. Кондратенко, В. Моляко, В. Сухомлинського та ін. засвідчив, що засоби розвитку творчого потенціалу дітей дошкільного віку інтенсивно вивчаються науковцями, зокрема, акцентується увага на дитячій творчості, яка визначається як уміння дитини передавати власні думки, почуття, стан, настрої, фантазії.

Мета статті - проаналізувати аспекти розвитку творчого потенціалу старших дошкільників засобами морально-етичних казок В. Сухомлинського, запропонувати інноваційні методики роботи з літературними джерелами у закладах дошкільної освіти.

Виклад основного матеріалу. У дошкільній педагогіці використання літературного образу казки для використання у роботі з дошкільниками має певні закономірності, адже передбачає вплив на увагу, уяву, пам'ять, творче мислення, мовлення, естетичний смак, пізнавальні здібності, тому ці зразки літератури мають бути педагогічно доцільними та довершеними. Казка як інтегрований елемент навчального процесу, робить його привабливим, цікавим, творчим у вигляді різних ігор, драматизацій, бесід, творчих завдань, спонукає дитину вільно висловлювати свої думки, враження, почуття, аналізувати вчинки героїв, будувати гармонійні основи міжособистісного спілкування.

На думку психологів (Е. Берн, Е. Фромм, К. Юнг та ін.), казка впливає на свідомі та несвідомі сторони особистості дитини, сприяє розвитку психічних процесів та самоідентифікації особистості. Тому завдання педагогів полягає у пробудженні, вихованні, зміцненні сприйнятливої дитячої душі, яка здатна співпереживати, співчувати і радіти [1]. Зміст літературних казок розвиває творчий потенціал особистості через співтворчість та партнерське спілкування «дорослий – дитина», спрямовуючи до пізнання навколишнього світу на основі розвитку власної уяви та творчих потенцій. Серед перлин дитячої літератури особливе місце належить казкам, що створені видатним педагогом, вченим, дослідником Василем Сухомлинським. Морально-етичні казки вченого є

засобом залучення дитини до довколишнього життя, до світу людської долі на засадах гуманістичної педагогіки.

Сучасна казкотерапія, як різновид арт-терапії, обґрунтовує у теорії та практиці дошкільної освіти виховний та формувальний вплив казок В. Сухомлинського на досягнення внутрішньої гармонії та потреби самопізнання сучасною дитиною, яка гостро потребує встановлених моральних та етичних цінностей, незмінних законів морального життя у закладі дошкільної освіти та у родинному вихованні.

Звертаючись до світу Добра, Злагоди, Миру, Справедливості, дитина присвоює собі ці цінності та виявляє позитивні якості, які сприяють самовихованню моральності та відповідальності. Адже націленість особистості на самоосвіту та пізнання своїх фізичних, психічних можливостей, свого місця в соціумі є сутністю самопізнання [2].

Як доводять теоретичні та практичні розвідки вчених (Р. Кондратенко, В. Моляко та ін.), запровадження інтерактивних форм роботи із казками В. О. Сухомлинського організовує творчу діяльність дитини через світ подорожі до країни фантазії, гри, улюблених іграшок, казкових персонажів. Діти на заняттях отримують у загадкових листівках цікаві завдання, у процесі чого складаються казки, малюються події, що «лягають» на сторінки вже дитячих альбомів. У групові заняття включаються поетичні хвилинки, різноманітні конкурси. При цьому підґрунтям самостійної діяльності дитини і, водночас, розвитку її творчого потенціалу є, передусім, творча уява і фантазія, що стимулюють образне мислення дитини.

Вихователь опрацьовує казки В. Сухомлинського, розвиток творчої діяльності дітей, що яскраво проявляється в ігрових (театралізація, драматизація, інсценізація) ситуаціях. При цьому інсценування казки передбачає знання змісту та особливостей типів казок; навички творчої взаємодії з казковим матеріалом, знання засобів художньої виразності, вміння та навички їх адекватного застосування та перенесення у власне творчу діяльність [3]. У процесі взаємодії дитини з казкою для особистості відбувається з однієї сторони: відкриття чогось нового в оточуючій дійсності (інтерпретованій через казку), а з іншого – прагнення відтворити, виразити, донести свої переживання, внутрішній світ емоцій, думок до оточуючих. Такий творчий процес сприяє розвитку пізнавального інтересу дошкільників, а авторська казка формує в дітей адекватне ставлення до навколишнього світу, поглиблює їхнє враження і уявлення про життя, працю, природу.

Під час ознайомлення з казками В. Сухомлинського діти вчаться перевтілюватися в героїв казок у процесі виконання того чи іншого завдання, роблять сміливі припущення, абстрагують, фантазують, тобто створюється основа для вияву творчого мислення дошкільника. До того ж, перетворюючи казку за певною схемою, діти відновлюють її зміст, визначають основні риси характеру персонажів, особистісні якості, суттєві події в сюжеті, способі дії, припускаючи, що може статися внаслідок тих чи інших подій, як може змінитися сюжет казки, які нові проблеми постануть перед персонажем, як знайти вихід зі скрутного становища. Це допомагає дитині творчо мислити і працювати, тобто створювати ситуації вибору, розвивати свою самостійність під час опрацювання казок В.Сухомлинського, а саме: «Як вівчар білої вовни настриг», «Покинута кошения», «Як котові стало соромно», «Перепел і Кулик», «Вогнегривий коник», «Лисиччині ліхтарики», «Яке щастя?», «Лялька під дощем», «Хто розмалював півника?», «Сніжинка й Сонце», «Як Павучиха продавала павутиння». Спільна діяльність педагога з дітьми у процесі опрацювання казки полягає в нетрадиційному використанні літературного матеріалу, що ініціює здатність дітей оригінально сприймати зміст казок і відбивається в усіх видах діяльності.

Створення розвивального середовища у дошкільному навчальному закладі та емоційне спілкування дорослих із дітьми сприяють соціалізації дошкільників, впливають на всі аспекти їхнього розвитку. Зокрема, інтелектуальному розвитку і творчості сприятиме створення театральних кімнат у закладах дошкільної освіти: студія казки; куточок подій (дидактичні ігри); куточок запахів (аромотерапія); куточок предметів (улюблені іграшки, предмети); куточок кольорів (кольоротерапія); куточок звуків (музикотерапія) тощо. Зміст розвивального предметного середовища має задовольняти всі потреби щодо розвитку дитини, її творчих здібностей, вияву творчого потенціалу [4].

На наш погляд, вияв творчого потенціалу дитини потребує уваги з боку дорослих щодо збагачення таких способів організації життєдіяльності, в яких була б посилена можливість до прояву пізнавальної активності та самостійності дошкільників. А саме пізнавальна активність дитини є передумовою предметної діяльності, яка є засобом і способом людського життя. Це

потребує з боку педагогів дошкільної освіти опрацювання вікових засад психологічного та фізіологічного розвитку, врахування всіх специфічно дитячих видів діяльності у закладі дошкільної освіти: гри, пізнавальної, образотворчої, літературно-мовної та музичної діяльності.

Як зазначає І. І. Ілляш, оптимізації дитячої активності у процесі роботи з казками В. Сухомлинського сприяють інноваційні методи й прийоми роботи вихователя, а саме: моделювання казок, що дозволяє дітям краще засвоїти послідовність дій персонажів казки та перебіг казкових подій, розігрування діалогів казок, що розвиває творчу уяву і абстрактно-логічне мислення, вміння оперувати символами і знаками, збагачуючи словник та активізувати мовлення; ставлять та розв'язують проблемні ситуації [5]. Створення на основі казок В. Сухомлинського творчих завдань навчає сприймати і переосмислювати інформацію (щодо змісту, сюжету, характеристики персонажів казки), виявляти почуття, емоції, відстоювати свою думку, що сприяє розвитку творчого потенціалу дошкільників у таких казках як: «Веселка в камінчикові», «Джміль, Лілова Кितिця», «Сухар і Хліб», «Бабуся і Петрик», «Матері ніколи», «Як Кіт рибу ловив», «Бабусин борщ», «Що краще?», «Соромно перед соловейком», «Мокра і суха сорочки», «Як діти раділи, а Ялинка плакала», «Суперечка двох книг», «Ялинка для горобчиків», «Конвалія в саду», «Старий пеня», «Як Дівчинка образила Букваря», «Щоб кіт мишку не впіймав» та ін.)

Отже, казки В. Сухомлинського, маючи вагомий виховний потенціал, формують художній смак, активізують потребу в самостійному та неординарному мисленні, збагачують внутрішній світ, розвивають творчу уяву дітей дошкільного віку і передбачають використання різноманітних творчих прийомів: фантазування, емоційної самореалізації, вільного вираження свого «Я». При цьому застосування методу дитячого співавторства (дописування кінця казки чи інше її розв'язання) (за мотивами казок Сухомлинського) – це процес вияву (реалізації) творчого потенціалу дошкільника у своєрідному середовищі особливої казкової атмосфери, в якій можуть проявитися потенційні можливості особистості. При цьому дитина сприймає все, що відбувається в казці як реальність і через казки отримує знання про світ, про взаємовідносини між людьми, про проблеми та перешкоди, які виникають у житті, вчиться долати бар'єри, знаходити вихід із важких ситуацій, вірити в силу добра, любові та справедливості [6].

До них ми відносимо певні казки В. Сухомлинського, такі як: «Як Бджола стала золота», «Та й поклати кладочку», «Акація й Бджола», «Найледачіший у світі Кіт», «Народження егоїста», «Зелене та рум'яне яблучка», «Верба над ставом», «Хлопчик і лопух», «Перестелимо постіль дідусеві», «Пшеничний Жайворонок», «Куди поспішали мурашки», «Важко бути людиною», «Білка й Добра Людина», «Котик і Їжачок», «Найгарніша мама», «Дивний мисливець», «Кмітливий скляр», «Біда заставляє вчитися», «Куц вовчих ягід», «Сьома дочка», «Пекучий сонячний зайчик» та ін.

На думку В. Сухомлинського, мистецтво виховання полягає не лише в умінні бачити й передбачати складні ситуації, що виникають в житті дітей, а й у тому, щоб навчити дитину самостійно орієнтуватися в життєвих обставинах, і приймати але самостійні рішення, оскільки так у неї може розвиватися «внутрішнє бачення» і, найголовніше, творчість [7].

Провідними методами у роботі з казками В. Сухомлинського є читання, розповідання та розігрування казкових ситуацій, театралізовані вистави (використовується тіньовий театр, ляльковий і фланелеграф). Одним із прийомів, який використовується у педагогічній практиці і який полюбляють діти є прийом самопрезентації, тобто діти у створених педагогами ситуаціях, етюдах відповідно змісту казки вчать «подавати себе» у певній ролі, пізнати себе через відтворення різних образів, презентувати свої думки, висловлювати свій емоційний стан [8].

Отже, такий комплексний творчий підхід до організації навчального процесу з формування творчого потенціалу у старших дошкільників засобами казок В. Сухомлинського допомагає дітям збагатити свій життєвий досвід тими педагогічними ситуаціями, в які потрапляють герої. Кожна історія несе повчальний й виховний зміст різних життєвих ситуацій та, водночас, розвиває творчість вихованців.

Усвідомлюючи зміст казок В. Сухомлинського, дитина знайомиться із загальнолюдськими чеснотами – добротою, працьовитістю, правдивістю, чесністю, чемністю тощо, вчиться емоційно реагувати на різноманітні життєві ситуації та вчинки персонажів. Дитина хоче бути схожою на улюблених літературних персонажів, протидіяти злу, приходити на допомогу, приносити користь, захищати слабких. Під час слухання казки у вихованців розвивається творча уява, логічне мислення, здатність установлювати причинно-наслідкові зв'язки.

У процесі роботи з казками В. Сухомлинського дитина може легко входити у казкову реальність, у внутрішнє життя фантазії, з урахуванням якої свідомо поведінка стає більш зрозумілою і доступною для виховного впливу. Відмінною рисою тут, наголошує науковець, є методологічна простота використання казки у педагогічній практиці фахівцями дошкільної освіти [8].

Результатом розвитку творчого потенціалу дітей старшого дошкільного віку засобами літературної казки є формування у них таких особистісних якостей, як: самостійність та сміливість (прагнення висловлювати особисту думку); ініціативність (потреба у дослідженні нового) та соціальна компетентність (співчуття, доброзичливість стосовно інших людей) як намагання здійснити вибір ситуацій, способів спілкування, поведінки та вчинків.

На думку вчених (Г. В. Беленької, О. І. Василевської), морально-етичні казки В. О. Сухомлинського навчають пізнавати світ, налагоджувати стосунки з іншими, розрізняти добро і зло, надавати допомогу й отримувати її від інших, бути вдячним, сміливим, чесним, знаходити відповіді на безліч запитань, які турбують кожного, гратися із казковими персонажами, імпровізувати, створювати новий сюжет, вигадувати товаришів – нових персонажів [9]. Межа між вигадкою й реальністю умовна, майже непомітна, оскільки поєднання вільної авторської фантазії й зображення повсякдення звичайних персоніфікованих тварин, рослин, природничих явищ, тонкий сплав поліфонічних культурних пластів, елементи соціальної критики створюють незвичайну буденність, яка сама собою спроможна до нового у таких казках В. О. Сухомлинського як : «Тетянка усміхається», «Соловей і Жук», «Що найтяжче журавлям», «Щоб не наколовся», «Як визволити Джмеля?», «Чого синичка плаче?», «Як Ріка розгнівалася на Дощик», «Смітник». «Чого заплакав Мишко?», «Як Федько відчув в собі людину», «Відломлена гілка», «Як Наталочка в Лисиці купила хитринку» тощо.

Дошкільники, опрацьовуючи казки, водночас інтуїтивно проєктують образність казки на своє життя, чи могло б це статися в дійсності з ним особисто. Саме так проявляється подвійність літературних переживань дитини: відчуття казкового в реальному, буденному і реального в казковому, чарівному [9]. Крім очікування надзвичайного, дитина хоче бути сильною, сміливою, спритною, розумною, кращою ніж є насправді, тобто відбувається становлення її цілісної «Я – концепції» під час роботи з казками В. Сухомлинського «Дівчинка й Ромашка», «Чекає своєї години», «Золотокоса», «Зозулина журба», «Колиска», «Хризантема й Цибулина», «Мерехтлива Зірочка» та ін.) [10].

Висновки. Отже, можна стверджувати, що творчий потенціал старших дошкільників інтенсивно розвивається під час взаємодії з морально-етичними казками Василя Сухомлинського, що формують гармонійну особистість дитини відповідно до засад життєтворчості та базових компетентностей сучасного освітнього простору дошкільця. Відповідно пошук педагогами дошкільної освіти інноваційні форм, методів та прийомів роботи з літературними джерелами у дошкільному закладі потребує нових підходів та розроблення інтегрованих технологій з метою забезпечення особисто-орієнтованого спілкування та педагогічної підтримки.

Список використаної літератури та джерел

1. Арнаудов М. Психология литературного творчества / Михайло Арнаудов. – М.: Прогрес, 2007. – 654 с.
2. Вачков И.В. Сказкотерапия. Развитие самосознания через психологическую сказку / И.В. Вачков. – М.: Ось – 89, 2001. – 144 с
3. Коченгіна М.В. Використання художньої літератури для дітей у навчально-виховному процесі дошкільного навчального закладу: наук.-методич. посіб. / М.В. Коченгіна. – Харків: Харківська академія неперервної освіти, 2012. – 180 с.
4. Василевська О.І. Казкотерапія як засіб психолого-педагогічного впливу / О.І.Василевська // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. – Серія 12: Психологічні науки. – 2012. – Вип. 39. – С. 30 – 36.
5. Ілляш І.І. Роль казки у вихованні та навчанні дітей в позашкільному навчальному закладі / І.І. Ілляш // Матеріали наукових праць «Підготовка педагога ХХІ століття крізь призму ідей Василя Сухомлинського». – Переяслав-Хмельницький, 2018. – С. 39 – 43.
6. Дубровіна І.В. Самоосвітня діяльність учителя як особистості та фахівця : діалог з В.Сухомлинським / І.В. Дубровіна // Матеріали наукових праць «Підготовка педагога ХХІ століття

крізь призму ідей Василя Сухомлинського – Переяслав-Хмельницький», 2018. – С. 32 – 35.

7. Сухомлинский В. А. Сердце отдаю детям. Рождение гражданина. Письма к сыну / Василий Александрович Сухомлинский. – К. : Рад. шк., 1987. – 544 с.

8. Поніманська Т. М. Моральність має бути свідомою/ Т.М. Поніманська // Дошкільне виховання. – 2013. – № 8. – С. 35.

9. Дуткевич Т.В. Дошкільна психологія: 2-ге вид.: навч. пос. / Т.В. Дуткевич. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 392 с.

10. Погосова Н.М. Погружение в сказку: коррекционно-развивающая программа для детей / Надежда Михайловна Погосова. – Спб.: Речь, 2006. – 208 с.

References

1. Arnaudov, M., (2007) Psychology of literary creation. M.: Progress, 654 (in Rus.)
2. Vachkov, I.V., (2001) Fairy-tale therapy. Development of self-awareness through a psychological tale. M: Oh, 89, 144 (in Rus.)
3. Kochengina, M.V. (2012) Use of fiction for children in the educational process of preschool educational institution: scientific and methodical manual Kharkiv: Kharkiv Academy of Continuing Education, 180 (in Ukr.)
4. Vasilevskaya, O.I. (2012) Fairy-tale therapy as a means of psycho-pedagogical influence. Scientific journal NPU Drahomanov. Series 12: Psychological Sciences. Whip 39, 30-36 (in Ukr.)
5. Ілляш, І.І. (2018) The role of a fairy tale in upbringing and teaching children in an out-of-school educational institution. Materials of scientific works "Preparing a teacher of the XXI century through the prism of the ideas of Vasyl Sukhomlinsky". Pereyaslav-Khmelnytsky, 39-43 (in Ukr.)
6. Dubrovina, I.V. (2018) Self-education of a teacher as a person and a specialist: a dialogue with V. Sukhomlinsky. Materials of scientific works "Preparing a teacher of the XXI century through the prism of Vasyl Sukhomlinsky's ideas". Pereyaslav-Khmelnytsky, 32-35(in Ukr.)
7. Sukhomlinsky, V.A. (1987) I give my heart to children. Birth of a citizen. Letters to the son. Kyiv: Soviet school, 544 (in Ukr.)
8. Ponimanskaya, T.M. (2013) Morality must be conscious. Preschool education. V. 8, 3-5 (in Ukr.)
9. Dutkevich, T.V.(2009) Preschool Psychology: 2-nd edition. teach manual. Kyiv. Center for Educational Literature:, 392 (in Ukr.)
10. Pogosova, N.M. (2006) Immersion in the fairy tale: correctional development program for children. SPb: Speech, 208 (in Rus.)

DUBROVINA I., Golovanenko n. moral and ethical tales by v.sukhomlinsky as a means of developing creative potential of senior

Introduction. One of the topical problems of pedagogical education in Ukraine is the development of the creative potential of preschool children as a component of the harmonious education of the individual through means of artistic and aesthetic education. In view of this, scientific and methodological searches of original and productive forms and methods of work with literary sources in the educational institution are increasing.

Purpose. The purpose of the article is to analyze the aspects of development of creative potential of senior preschool children by means of moral and ethical tales V. Sukhomlinsky, to offer innovative methods of work with literary sources in pre-school establishments.

Methods. The purpose of the article is to analyze the aspects of development of creative potential of senior preschool children by means of moral and ethical tales V. Sukhomlinsky, to offer innovative methods of work with literary sources in pre-school establishments.

Results. The result of the development of creative potential of children of the senior preschool age by means of literary fairy tales is the formation of the following personal qualities in them: independence and courage (desire to express a personal opinion); initiative (the need for a new study) and social competence (compassion, benevolence towards other people) as an attempt to make a choice of situations, ways of communication, behavior and actions.

Originality. The innovative approaches in working with tales V. Sukhomlinsky are scientifically substantiated: creation of a developing environment, activation of independent activity of children, dialogic communication, interactive interaction in the subsystems "teacher-preschooler" in the process of making

tales.

Conclusion. The optimization of children's activity in the process of working with V. Sukhomlynsky's tales is facilitated by innovative methods and techniques of work of the educator, namely: modeling fairy tales, playing dialogues of fairy tales, creating creative tasks teaches to perceive and rethink information, to show feelings, emotions, to defend their opinion, which promotes development the creative potential of preschoolers.

Одержано редакцією 05.09.2018
Прийнято до публікації 12.09.2018